

TORBJÖRN TÄNNSJÖ

Varför inte dödsstraff?

Olika opinionsundersökningar redovisar ett ökat stöd i vårt land för införandet av dödsstraff, som sanktion för särskilt allvarliga brott (mord). Tankegången har särskilt starkt genomslag hos ungdom, om man får tro dessa undersökningar. Detta kan förefalla oroande. Är det oroande? Vad är det vid närmare eftertanke för fel med dödsstraff?

Man skulle kanske önska att man kunde ge ett bestämt, principiellt svar, som en gång för alla visar att dödsstraff är en barbarisk straffform, i strid med sunt moraliskt tänkande. Det är emellertid inte så lätt att finna ett principiellt försvar för ett generellt fördömande av dödsstraff.

I detta sammanhang, om något, borde kanske läran om livets helgd vara något att luta sig mot. Om livet är heligt får vi väl inte utsläcka det. Men denna lära omfattas sällan i den formen. Vad den säger är i stället att det *oskyldiga* livet, ja i själva verket endast det oskyldiga *människolivet*, är heligt. Men det är inte omöjligt att göra gällande att människor som uppsåtligen tagit andras liv förverkat sin rätt till det egna livet. Det är vad anhängarna av denna lära ofta hävdar. Och det ligger ingen inkonsekvens i deras hållning. Jag kan inte heller se att den gör läran orimligare.

Också en anhängare av läran om livets helgd, som avvisar tanken att man kan förverka rätten till sitt liv, får problem med följande argument för dödsstraff. Om dödsstraff faktiskt avskräcker från mord, så att en viss mängd avrättningar faktiskt, på det hela taget minskar antalet dödade, borde väl också anhängare av livets helgd, i dess mest okvalificerade form, försvara dödsstraffet. För att undvika den slutsatsen tvingas anhängarna av doktrinen om livets helgd lägga vikt vid skillnaden mellan handling och underlåtelse. De tvingas hävda att även om man kunde rädda liv, genom att utsläcka liv, är detta moraliskt sett

förbjudet. Men jag tror det finns goda moraliska skäl att förkasta denna lära. Dessa skäl gör det svårt för anhängarna av läran om livets helgd att motivera ett absolut avståndstagande från dödsstraff, ett avståndstagande utan avseende på konsekvenserna.

Nu menar jag ju att läran om livets helgd, i alla dess olika varianter, hur som helst är orimlig, och därmed kan den inte utgöra något bra stöd för ett förbud mot dödsstraff.

Hur är det då med utilitarismen, tanken att en handlings moraliska status är beroende av värdet av dess konsekvenser, vilket stöd ger den för ett fördömande av dödsstraff? Kan denna lära motivera ett absolut förbud mot dödande?

Nej, det är svårt att se att den kan göra det. Ibland stöter man emellertid på enkla missförstånd i samband med denna lära. Jag har ofta ställts inför följande tankeexperiment. Antag att någon dödar dig smärtfritt, medan du sover, utan att oroa dig i förväg. Innebär det att ingen oförrätt har gjorts mot dig?

Svaret är nej. En oförrätt har gjorts mot mig, även om jag aldrig märkte när det skedde. Den som mördat mig har ju berövat mig resten av mitt liv! Förutsatt att jag skulle ha levt ett gott liv innebär det en förlust för mig.

Ett sådant resonemang kan emellertid inte visa att dödande över huvud taget är moraliskt förkastligt. Ur moralisk synpunkt är det ju inte bara jag som är av betydelse. Också andras lycka och olycka har moralisk betydelse. Det innebär att om den förlust jag gör motsvaras av en vinst för andra så kan den vara moraliskt rättfärdigad.

Tanken att dödande är fel därför att det berövar den dödade personen resten av dennes liv har också en annan brist. Det drabbar ju med större kraft aborter än dödande av vuxna människor eller barn. Det aborterade fostret går ju förlustigt *hela* sitt möjliga liv. Men vår moraliska intuition är väl att det är värre att döda vuxna eller barn än det är att döda foster. Ett fördömande av dödande, som tar fasta på den förlust den dödade själv drabbas av, blir alltså märkvärdigt kraftlöst.

Vilket är då det hållbara utilitaristiska skälet mot dödande? Jo, det är ett argument som hänvisar till *sidoeffekterna* av att människor ostraffat kan döda andra.

1. Utilitarism och dödande

Det är ur utilitaristisk synpunkt av yttersta vikt att människor förbjuds

att, utan samtycke, döda andra människor. Vore det inte förbjudet, skulle vi ostraffat kunna dräpa varandra, skulle stor oro sprida sig i samhället. Ty vi hyser var och en ett starkt intresse i vår fortsatta levnad. Inte primärt på grund av några moraliska överväganden, som skulle utvisa att just vi var viktiga ur evighetens perspektiv, utan på grund av ren och skär egoism. Var och en är sig själv (och sina närmaste) närmast. Vore inte mord kriminaliserat skulle vi känna ett tvång att beväpna oss, att ständigt vara på vår vakt. Anarki skulle utbryta. Livet skulle bli, som filosofen Hobbes uttryckte det, "kort, brutalt och obehagligt" (short, brutish and nasty). Om någon ostraffat kan döda mig gör hon mig orätt. Hon berövar mig den möjliga resten av mitt liv. Men det är inte det värsta med denna handling. Eventuellt kan den skada världen lider, på grund av mitt avtråde, på olika sätt kompenseras. Det värsta med denna handling är det exempel den utgör. Den visar att det är möjligt att döda varandra ostraffat. Därmed måste alla börja frukta för sina liv. Till detta kommer den upprörande skada som mina närstående lider, då jag frånfaller.

Man kan tycka att det är något fjuttigt med ett fördömande av mord, som är "pragmatiskt", på detta sätt. Men det är inget tillfälligt med denna typ av fördömande. Det är svårt att se *något* socialt sammanhang, där det inte har full kraft. Och det är inget tvivel om att det har stor kraft.

En fördel med detta försvar, i jämförelse med hänvisningar till tankar om livets helgd, är att det ger vårt fördömande av dödande rimliga proportioner. Mord blir just så avskyvärt, som vi vill och normalt brukar tänka oss. Abort blir emellertid inte på motsvarande sätt en moralisk förbrytelse. Men det tycker vi ju inte heller att det är (om vi inte tillhör en extrem, ofta religiös, minoritet).

Varför inte? Förklaringen är enkel. Aborter hotar ingens säkerhet. Om det är tillåtet för människor i gemen att döda varandra måste jag frukta för min säkerhet. Om aborter tillåts är det ingen grupp av individer, som på motsvarande sätt måste komma att frukta för liv och säkerhet.

Men hur är det då med fostren själva. Har de inte något att frukta från aborterna? Nej, naturligtvis inte. Foster kan inte oroa sig för sin framtid. Så snart en människa kan börja oroa sig för sin framtid, har hon för länge sedan lämnat fosterstadiet bakom sig. Det viktiga när det gäller aborter är i stället den gravida kvinnans känsla av trygghet. Hon

måste veta att om hon vill fullfölja graviditeten får hon göra det, vill hon avbryta den så är det också tillåtet.

Men betyder inte detta resonemang kring aborter att också spädbarn borde kunna dödas tämligen problemfritt? Jag tror inte det. Vi vill känna att vi är på den säkra sidan då det gäller dödande. Det är vi om vi drar gränsen vid födelsen eller t o m tidigare (t ex kring tjugofjärde graviditetsveckan, då fostret blir viabelt och alltså kan klara sig på egen hand, utanför någon kvinnas livmoder). Det är svårt att finna en lika tydlig och klar gräns där det späda barnet börjar vara stort nog att kunna förstå att det förekommer något sådant som dödade av spädbarn. Också ganska stora barn skulle för övrigt kunna uppleva att de var i farozonen, då spädbarn dödades. De kunde ha en felaktig uppfattning om ålder eller om den praxis de fick kunskap om (t ex genom att något syskon dödades).

Då ett barn börjat leva ett eget självständigt liv utanför livmodern kan också fler än barnets mor sägas ha legitima intressen i barnets fortsatta liv. Det är den gravida kvinnan själv som kan och bör bestämma om en eventuell abort. Det vore svårare att peka ut vilka som skulle ha motsvarande rätt att bestämma om dödandet av spädbarn.

Det är sant att många kulturer har tillämpat spädbarnsdödande (på ungefär samma vis som vi godtar abort) och att de tycks ha kunnat göra det utan att hamna på ett sluttande plan där människors trygghet blivit lidande.¹ Jag vill inte moralisera över sådana samhällen. Det vore groteskt att jämföra dem med samhällen där godtyckligt dödande av andra människor än späda barn (t ex vuxna) är satt i system. I ett samhälle med preventivmedel, utvecklade abortmetoder och ett utbrett välstånd finns det emellertid ingen anledning att överväga legalisering av spädbarnsdödande. Farorna med att godta spädbarnsdödande är uppenbara och det är svårt att se några positiva effekter alls av ett sådant system.²

Den utilitaristiska förklaringen till varför det är fel att döda ger också en rimlig slutsats när det gäller vårt förhållande till djur. Om vi dödar ett djur berövar vi det dess möjliga framtida liv. Det lider skada. Men denna skada kan mycket väl kompenseras av att andra djur får

1 Se Helga Kuhse och Peter Singer, *Should the Baby Live?* om detta!

2 Därför är det ett misstag av Kuhse och Singer att alls överväga denna möjlighet i den ovan refererade boken.

leva i dess ställe. Och i den mån djur är oförmögna att oroa sig för sin framtid utgör ett system där djur dödas och äts (av människor) knappast något moraliskt problem. Det innebär emellertid inte att det är fritt fram för människors förtryck av djuren. Det är viktigt att vi inte plågar dem, att vi ser till så att de, i den mån det står i vår makt, får leva goda liv. Deras lycka och välbefinnande är inte av mindre betydelse än vår. Något principiellt stöd just för vegetarianism ger emellertid inte utilitarismen.

Hur är det då till sist med frågan om utilitarism och dödsstraff? Kan man med utilitaristiska skäl motivera ett avståndstagande från dödsstraff?

2. *Utilitarism och dödsstraff*

Det generella utilitaristiska argumentet mot dödande, som tar sin utgångspunkt i de negativa sidoeffekterna av att dödande inte straffas, drabbar inte dödsstraff. Om människor är fria att ostraffade döda varandra måste anarki och oro breda ut sig i samhället. Men om individer som har överbevisats om att ha dödat andra som straff själva blir dödade, kan det knappast i sig vara ägnat att sprida oro. Om du vill undvika att bli avrättad behöver du ju bara låta bli att mörda! Man kunde ju i själva verket tänka sig att förekomsten av dödsstraff *ökade* tryggheten i samhället. Det är svårt att tänka sig något sätt att göra förbudet mot godtyckligt dödande tydligare, än genom att avrätta dem som överträder det.

Nu är ju inte det viktigaste "vilka signaler" vi utsänder med valet av påföljd på brott i ett samhälle, utan de faktiska verkningarna av att vi tillgriper en viss sanktion. Det finns andra sätt för samhället att markera att mord är fel än att avrätta mördare. Och det är inte säkert att dödsstraff är bästa sättet att avskräcka människor från att mörda. Men antag för ett ögonblick att dödsstraff för mord verkligen vore det bästa sättet att avskräcka människor från att döda varandra på ett godtyckligt sätt. Vi skulle då ha utomordentligt goda skäl att hålla oss med dödsstraff. Då vi avrättade individer berövade vi dem visserligen fortsättningen av deras liv. Men dels är det en typ av förlust som i princip kan kompenseras, genom att andra får leva i deras ställe. Fungerade dödsstraffet avskräckande skulle det ju också automatiskt vara så att några fick leva i deras ställe – de individer som inte blev mördade p g a att dödsstraff tillämpades.

Vi ska inte heller glömma att dödsstraffet, om det fungerar avskräckande, medför att vissa människor, som i annat fall skulle ha blivit mördare, undgår detta öde. Det är inget litet lidande de besparas. Få ting är så stigmatiserande, som att stämplas i andras ögon som just – mördare. Inte bara de potentiella offren för mördarna har alltså något att vinna på en eventuell avskräckning, också de potentiella mördarna själva.

Här finns en ännu viktigare potentiell vinst värd att beakta. Om dödsstraff avskräckte människor från att bli mördare och från att mörda skulle det inte bara vara bra för de potentiella offrens och de potentiella mördarnas egen skull. Också vi andra skulle ha något att vinna. Vi skulle alla få leva i större *trygghet*.

Ett utilitaristiskt fördömande av dödsstraff måste därmed, om det ska bli trovärdigt, bygga på att man förkastar tanken att dödsstraff är effektivt då det gäller att avskräcka människor från att begå mord och andra allvarliga våldshandlingar.

Eller finns här en annan utväg? Är kanske dödsstraffet så grymt och inhumant att vi måste undvika det, *även* om det har en något bättre avskräckningseffekt än jämförbara system?

3. Är dödsstraff inhumant?

Ett vanligt förekommande argument mot dödsstraff är att det är grymt och inhumant. Amnesty lägger stor vikt vid det i sin argumentation. Om det argumentet är riktigt har det relevans för en utilitaristisk bedömning. Också om dödsstraffet *hade* haft en avskräckande verkan hade det varit problematiskt att åstadkomma avskräckningen med så grymma medel att det lidande vi tillfogar mördaren är väsentligt större än det lidande som drabbar mördarens potentiella offer. Jonathan Glover har varit inne på denna tankegång. Det finns inget så plågsamt för en människa, som att invänta sin egen avrättning, menar han. Vi ska alla dö, men det ligger en extra plåga i att känna till en exakt tidpunkt för vår förestående död. Det är också motbjudande att mot sin vilja dödas av andra, på ett rituellt sätt, vilket demonstrerar att man definitivt ställts utanför den mänskliga gemenskapen. Mordoffret ut-sätts normalt inte för något liknande.³ Också mördarens anhöriga ut-

3 Ibid, s 232.

sätts för lidande inför avrättningen, som saknar motsvarighet när det gäller mordoffrets anhöriga.

Jag tror inte att vi kan tillmäta detta argument någon större vikt i sammanhanget. Min skepsis grundar sig på följande överväganden.

För det första kan det förekomma mord, som vida överträffar den straffande rättvisan i grymhet. Sådana mord drabbar också anhöriga till offret extra hårt. Det är svårt att leva med insikten att den man älskade har torterats och förnedras för att till sist dödas. Lyckas vi avskräcka sådana mord görs en samlad välfärdsvinst.

För det andra ska vi hålla i minnet att den plåga mördaren (och mördarens närstående) känner i väntan på avrättning ändå är tidsbestämmd. Då avrättningen är verkställd är plågan över. Det är inte helt uteslutet att långa fängelsestraff, för att inte tala om verkliga livstidsstraff, som vissa individer i realiteten döms till också i vårt land, är *sammantaget* mera plågsamma. Denna observation gjorde för övrigt J S Mill, som av *humanitära* skäl pläderade för dödsstraff. Dödsstraffet var mindre grymt, menade han, än livstids fängelsestraff. Ändå har det större avskräckningseffekt än fängelsestraff – människan är irrationell och skyr döden mer än fängelsestraff. Dessa två observationer talar starkt för att mord ska straffas med döden. Så här skrev han om saken.

Om vi, av rädsla för att döda, skulle försöka konstruera något straff för den levande brottslingen, vilket verkar på det mänskliga medvetandet med en avskräckande kraft jämförbar med dödsstraffets, skulle vi tvingas till former av straff som till synes är mildare än dödsstraffet, och därför mindre effektiva, men ändå i verkligheten långt mera grymma ... Ty det är kännetecknande för alla straff som för sin verkan beror av tidsutdräkt, dvs för alla straff vilka inte är kroppsliga eller ekonomiska till sin natur, att de är strängare än de synes vara. Det starkaste skäl som kan ges för ett straff är om det förhåller sig tvärt om, så att det är mindre strängt än det synes vara, ty dess avskräckande verkan beror mindre på dess verkliga natur än på hur det uppfattas.⁴

Till sist kan tilläggas att i den mån avrättningen sker under smärtfria former, t ex genom en dödande injektion, ungefär som sker vid döds-

4 Hansard's Parliamentary Debates, 3rd Series, 21 Apr 1868 (London, 1868) – min översättning.

hjälp, besparas mördaren de plågor som ofta brukar beledsaga ett "naturligt" döende.

Vi tycks alltså vara tillbaka vid frågeställningen om dödsstraffet fungerar avskräckande. Ett utilitaristiskt försvar för ståndpunkten att dödsstraffet är omoraliskt kan inte baseras på att det skulle vara grymt och inhumant att avrätta mördare. Det måste, om det ska bli framgångsrikt, bygga på antagandet att det finns andra, åtminstone lika bra sätt att hindra människor från att döda varandra.

4. Fungerar dödsstraffet avskräckande?

Det kan tyckas vara en självklarhet att dödsstraffet fungerar avskräckande. Den kungliga brittiska dödsstraffskommissionen, som arbetade 1949–53, citerade den stockkonservative artonhundredtalsfilosofen James Fitzjames Stephen, som vältaligt uttryckte denna tanke på följande sätt:

Inget annat straff avskräcker människor från att begå brott så effektivt som dödsstraffet. Detta är ett av de påståenden, som är svåra att bevisa, helt enkelt av det skälet att de är själva mera uppenbart sanna än vad något bevis kan göra dem. Det är möjligt att genom att försöka argumentera mot dem lägga i dagen olika former av fantasifullt skarpsinne, men det är allt. Mänsklighetens samlade erfarenhet talar mot varje sådan argumentation. Hotet om omedelbar död har alltid varit den sista resurs till vilken man hänvänt sig, då man sett det som absolut nödvändigt att åstadkomma något visst resultat ... Ingen går till en säker och oundviklig död annat än till följd av tvång. Eller framställt på ett annat sätt. Fanns det någonsin en brottsling som, då han dömts till döden och förts ut för att dö, skulle avvisat ett förslag om att omvandla straffet till den mest grymma, sekundära form av straff? Förvisso inte. Varför förhåller det sig så? Svaret är: "Allt en människa äger är hon beredd att ge för sitt liv". Beträffande varje sekundär form av straff, hur skrämmande den än kan te sig, finns ändå hopp. Döden är emellertid just – döden. Dess fasor kan inte beskrivas mera målande på något annat sätt.⁵

5 "Capital Punishment", *Fraser's Magazine*, 1864.

Vad Fitzjames Stephen skriver kan förefalla bestickande. Ändå konstaterar kommissionen att slutsatsen är långt ifrån självklar. Det är i själva verket svårt att uttala sig med någon säkerhet om huruvida en viss brottspåföljd fungerar verksamt avskräckande eller ej. Några "kontrollerade studier" finns inte att tillgå. I stället måste man förlita sig på "epidemiologiska" data, som är svåra att tolka. Om dödsstraffet i ett land avskaffas och frekvensen av mord förändras så kan det bero på det förändrade påföljdssystemet, men det kan också hända att förändringen i brottsstatistiken beror på något annat. Det kanske t ex finns en gemensam orsak till att straffpåföljden och brottsfrekvensen förändras. Alla uppgifter på detta område måste därför tas med en nypa salt. Ändå kan det vara av visst intresse att ta del av en del statistiska uppgifter. Så här tecknas t ex bilden av Amnesty i grova drag. Fastän man studerat sambandet mellan dödsstraff och brottslighet har man inte i någon av dessa studier fått fram bindande bevis för att dödsstraffet skulle ha någon unikt avskräckande effekt, jämfört med andra former av straff. En FN-undersökning som handlade om förebyggande av brottslighet och behandling av lagbrytare, gjord inför den sjätte FN-kongressen 1980, festslog:

Trots att man gjort betydande forskningsansträngningar för att fastställa värdet av dödsstraffet som avskräckande medel, har inga avgörande bevis kommit fram om dess effektivitet.

Den kungliga brittiska dödsstraffskommissionen, 1949–53, drog slutsatsen:

Det finns inga klara belägg någonstans i det siffermaterial vi undersökt för att våldsbrotten skulle öka då man avskaffar dödsstraffet, eller för att de blir färre om man återinför det.

År 1983 undersöktes statistik på olika lång sikt (kort, mellan- och långt tidsperspektiv) över våldsbrott i 14 länder som avskaffat dödsstraffet. Det visade sig att mer än hälften av dessa länder visade en nedgång i antalet våldsbrott efter avskaffandet. Vissa undersökningar har visat att antalet grova våldsbrott faktiskt ökat omedelbart efter en avrättning.⁶

⁶ Uppgifterna hämtade ur Amnesty International, Svenska sektionen, AI Index ACT 05/33/86. Amnesty återoppar i sin tur, som källa för den sist

Det kan tyckas förvånande att inte dödsstraff avskräcker från grova brott, som mord och dråp – om det är den slutsats vi kan dra av dessa och andra undersökningar. Om inte dödsstraff hjälper, hur kan då mildare påföljder hjälpa, kan man tycka. Är det inte bara för samhället att kapitulera inför denna typ av brottslighet, kunde man frestas att resignerat konstatera. Det är emellertid inte fullt så besynnerligt att dödsstraffets avskräckande verkan är tvivelaktig, som man i förstone kan tro. Låt mig nämna några faktorer, som bidrar till att dödsstraff på olika sätt *motverkar* sitt syfte.

5. Dödsstraff motverkar sitt syfte

Avskräckning förutsätter ett visst mått av rationalitet hos den som ska avskräckas. Då vi bestraffar ett visst beteende ökar vi kostnaden för individen, som överväger att hänge sig åt det. Blir kostnaden tillräckligt stor, är tanken, så avstår hon.

Nu är det ju inte alls säkert att den individ som står i begrepp att mörda alls har förmågan att kalkylera. Handlingen kan vara impulsiv och utföras mot allt förnuft. I så fall kan den inte hindras med hot om straff. Men ofta kalkylerar nog människor. De flesta har nog i någon situation tänkt tanken om sin fiende att ”man skulle vilja döda den djävulen”. Man har emellertid besinnat sig. Viktigt för att man skulle besinna sig var säkert rent moraliska överväganden. Man inser att det vore orätt att fullfölja en aggressiv impuls som denna. Men säkert har också tanken på straff spelat viss roll för att hålla tillbaka lusten att döda. Det är nog också så att den moraliska föreställningen att det är fel att mörda hämtar mycket av sin näring just ur insikten att detta är strängt förbjudet.

I vissa extrema situationer kommer nog emellertid vissa individer att känna att det moraliska argumentet inte är så entydigt. Den individ man hatar och vill döda är kanske en plåga också för andra. Man känner en impuls att fullfölja den aggressiva avsikten. Då kan tanken på straffet vara det som får en att tveka. Är det då inte också så att ju strängare straffet är, desto starkare motiv får man att inte fullfölja den aggressiva avsikten? Nej, så är det inte. Det kan framstå som förvån-

nämnda uppgiften, Archer, Gartner och Beittel, *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol 74/6, 1983.

nande, men är likafullt ett faktum. Det kan förklaras på följande sätt.

Om vi efter en rationell kalkyl kommer fram till att inte fullfölja vår avsikt att döda en person, har vi förvisso beaktat hur allvarligt straffet blir, om vi blir tagna på bar gärning. Men vi har också beaktat *sannolikheten* för att vi alls ska bli avslöjade. Är bara straffet någorlunda strängt spelar i själva verket sannolikheten för att vi ska bli straffade större roll än själva straffets allvar. Och har vi ett system med dödsstraff kan det vara frestande att tänka att man ändå ska klara sig utan straff. Och det är den subjektiva, uppfattade sannolikheten, som är viktig.

Hur kan det komma sig att man tror att man ska klara sig utan straff? Förklaringen är enkel. Dödsstraff är ett ytterst allvarligt straff och ett straff som både är irreversibelt och omöjligt att kompensera. Sätter vi av misstag en oskyldig individ i fängelse och blir klara över detta kan vi släppa henne ur fängelset och på olika sätt kompensera henne för den oförrätt hon lidit. Avrättar vi en oskyldig individ är det inget vi i efterhand kan göra åt saken, mer än beklaga vad som hänt, om vi skulle bli övertygade om att hon var oskyldig. Detta medför att ett system med dödsstraff, åtminstone i ett rättssamhälle, leder till mycket stränga beviskrav. Men om beviskraven är mycket stränga, om domstolarna måste välja mellan att fria och att avrätta personer som anklagas för mord, är frestelsen stor att hellre fria än fälla. Det vet presumtiva mördare. Det gör att de kan ta större risker då de överväger att mörda, än de skulle våga göra om straffet var lindrigare (livstids fängelse), men utföll med större sannolikhet. I själva verket visar statistik från länder där mord straffas med döden att kanske bara ett mord på tjugo eller tjugofem verkligen lett till att förövaren, då denne blivit överbevisad om sin gärning, avrättats.⁷

Man kan tycka att det amerikanska exemplet visar på motsatsen. Där avrättas ju människor efter tämligen summariska rättegångar. Granskar vi den amerikanska verkligheten framträder emellertid en annan bild: bristen på rättssäkerhet och en utbredd rasism. Det är framför allt svarta medellösa människor, som riskerar att avrättas då de mördar (särskilt då de mördar vita människor). Men det innebär att

⁷ Jonathan Glover ger dessa siffror i boken *Causing Death and Saving Lives*, London: Penguin, 1977, s 237. Som källa åberopar han den kungliga brittiska dödsstraffskommissionen, som också citeras av svenska Amnesty (ovan).

vita människor kan mörda tämligen riskfritt, i synnerhet om de mördar svarta. Det innebär också att *välbeställda* svarta människor kan mörda tämligen riskfritt (jämför O J Simpsons öde med obemedlade svartas öden), i synnerhet om de mördar svarta.

Ett problem med den amerikanska modellen är också att människor som är svurna motståndare mot dödsstraff inte får sitta med i juryn då dödsstraff kan komma att utdömas. Det innebär att blodtörstiga människor, och människor benägna att snarare fälla än fria, kommer att vara överrepresenterade i juryn då frågan om brottsligt ansvar ska avgöras.

Kanske har alltså det amerikanska systemet, där obemedlade svarta mördare avrättas utan vidare spisning, en viss avskräckande effekt på just denna grupp. Men hur går det med resten? Och inte är väl ett sådant system något vi önskar? Inte vill vi väl att människor på lösa boliner ska kunna avrättas? Då blir ju möjligheten att man oskyldig ska komma att avrättas en realitet. Återigen sprider sig osäkerhet och anarki i samhället.

6. Dödsstraffets brutaliserande verkan

Det finns ännu en komplikation med dödsstraffet. Om det utdöms "generöst", till mördare i gemen och på tämligen lösa grunder, får alla som ligger i farozonen för att dömas till döden mycket goda skäl för att tillgripa vilka medel som helst, för att klara sitt skinn. Det innebär en allmän brutalisering av samhället. För att klara dig undan polisen kan du utan vidare ta gisslan och meja ned oskyldiga människor som kommer i din väg. Du tvingas fly från polisen så snart du misstänker att du inte ska kunna klara dig i en rättegång (oavsett om du är skyldig eller ej till det du tror kommer att läggas dig till last).

För att se effekten av detta resonemang kan det vara bra att tänka över ett mycket tillspetsat exempel.⁸ Antag att det vore belagt med dödsstraff att felparkera. Det är väl inget tvivel om att en sådan påföljd skulle verka avskräckande. Men antag att du faktiskt ändå har parkerat olagligt och blir tagen på bar gärning av en parkeringsvakt. Vilket utmärkt skäl du i så fall har att skjuta parkeringsvakten, för att klara ditt eget skinn!

På en rad andra sätt torde dödsstraffet också bidra till brutalisering.

⁸ Jag har hämtat det ur Claudio Tamburrinis bok *Crime and Punishment?*

De människor som utövar, övervakar och administrerar systemet, måste komma att förlora mycket av sin förmåga till empati. Man kunde invända att dessa effekter inte skulle behöva uppkomma, om systemet verkligen räddade liv. Men jag tror inte vår mänskliga psykologi är så funtad att sådana generella överväganden förtar de negativa effekterna i de konkreta fallen. Då vi uppsåtligt tillfogar en individ något ont, för det allmänna bästas skull, tvingas vi *distansera* oss från offret. Vi uppövar därmed en färdighet, som är farlig att ha spridd i samhället. Redan läkarutbildningens insikter i hur man kan plåga en individ för hennes *eget* bästa (längre fram) kan vara farliga att besitta. Det gör det lättare för läkare att träda in i grymma och omänskliga system som t ex det nazistiska. Hur mycket mera betänkligt är det med individer, som utan att tveka, kan skada en medmänniska för det allmännas bästa.

Vi ska emellertid hålla i minnet, att, på ett mera omärkligt sätt, samma effekter uppträder i relation till existerande system för fängelsestraff!

7. *Slutsats*

Min slutsats blir att det inte finns några bärande, principiella skäl mot dödsstraff. Dödsstraff är inte som sådant grymt eller inhumant. Dödsstraff är inte i någon absolut mening moraliskt förkastligt. Om det kunde visas att dödsstraff verkligen var överlägset andra straffformer, då det gällde att avskräcka från mord, hade vi skäl att noga överväga om det inte ändå borde återinföras. Det skulle i så fall inte bara rädda potentiella mordoffers liv. Det skulle öka allas vår trygghet till liv och lem. Det skulle också rädda människor (potentiella mördare) från det stigma det innebär att bli just – mördare.

Då det emellertid inte finns några goda skäl att tro att dödsstraff verkligen avskräcker bättre än andra former av straff, särskilt om stränga beviskrav upprätthålls då någon ska dömas till döden, står vi ändå på fast mark om vi avvisar denna straffform. Det finns inga statistiska skäl att tro att den är verksamt, det finns viss evidens som talar för att den är verkningslös, och det finns starka förnufts-skäl att tro att dödsstraffet t o m kan vara kontraproduktivt.

Sidoeffekterna av att dödsstraff införs är också på ett mera direkt sätt betänkliga: dödsstraffet leder, genom att det ofelbart (ehuru felaktigt, om vi får tro John Stuart Mill) uppfattas som grymt och inhumant, till en allmän brutalisering av samhällslivet.